

RÉGI ÉS ÚJ VONÁSOK A SZIGETKÖZ TÁNCZENÉJÉBEN

A Szigetköz földrajzi elhelyezkedésének köszönhetően korán és gyorsan polgárosodott; a nyugat felől, a térségben élő más nemzetiségektől, illetve a közeli nagyvárosokból érkező hatásoknak erősen ki volt téve. A magyar nyelvterülethez viszonyított peremhelyzete miatt ugyanakkor a népi kultúrája számos régiséget megőrzött (Liszka 2002: 167). Népzenejében szokásdallamok, a duda itt sokáig élő hagyományát tükröző dudanóták, sajátos tánc típusok és táncdallamok is fennmaradtak. A kistáj reprezentív tánca, a verbunk és a körverbunk mellett tovább éltek a szóló és eszközös – üveges, gyertyás – változatok; utóbbiak a verbunknak a régi táncrétegekkel való kapcsolatát tükrözik (Martin 1997: 221–222). E táncokat a népzene régi stílusához tartozó dallamokkal kísérték. Hagyományos formájuk továbbörökítésében közrejátszhatott, hogy – ellentétben például a közeli Rábaköz táncaival – a 20. század első felének színpadi néptáncrendezvényein még nem szerepeltek (Pálfi 1970). Közülük a kifejezetten e kistájhoz kötődő *Bertóké* vált leginkább ismertté, míg más verbunkdallamokkal elsősorban egy-egy dallamtípus vagy tánc típus általánosabb ismertetése kapcsán foglalkozott a kutatás. A gyűjtésekből ugyanakkor a verbunkdallamok gazdag, változatos hagyományát ismerhetjük meg, ami szervesen illeszkedik a régi és új rétegeket sajátos egységben megőrző Szigetköz népzenejébe, és sok szempontból tükrözi a kistáj kétarcúságának.

SZIGETKÖZI NÉPZENEGYŰJTÉSEK

Bár Kenesei (Klein) Ilona, a mosonmagyaróvári iskola tanítónője már az 1900-as és 1910-es években gyűjtött népdalokat Moson megyében – ezek

közül a *Mosonvármegye* című lap tett közzé szemelvényeket¹ –, a Szigetköz népzeneje elsősorban a második világháború után keltette fel a népzene- és táncgyűjtők érdeklődését. 1948 szeptemberében Arakon, Darnózselin és Lipóton a tanító által visszatanított pütkösdi kiskirálynőzésen kívül² kanásztáncot, söprútáncot, verbunkokat és csárdást filmeztek.³ Hangfelvétel nem készült. Az id. Nagy Istvántól Lipóton filmre vett verbunk dallamát a Lugossy Emma által összeállított, a gyűjtés eredményeit összegző kézirat utalásai alapján nem sikerült azonosítani, az általa és egy másik férfi által másnap Darnózselin táncolt *Bertókét* a kéziratban lévő kottából ismerjük.⁴ Darnózselin a gyűjtők egyike, Volly István feljegyzett egy addig viszonylag kevés adattal ismert vőfélydalt. Talán ez az út irányította *A Magyar Népzene Tára Jeles napok és Lakodalom* kötetein (MNT II, MNT III/A, MNT III/B) dolgozó népzene kutatók figyelmét a Szigetközben fennmaradt régi szokásdallamokra. Kiss Lajos 1951-ben néhány lakodalmi dalt és balázsjarást jegyzett le Cikolaszigeten, Halászigeten és Sérfenyőszigeten, és minden bizonnyal adatokat gyűjtött egy későbbi, részletesebb terepmunkához. 1952-ben Kerényi Györggyel és Kertész Gyulával tért vissza Moson megyébe magnetofonos gyűjtést végezni.⁵ Elsősorban szokásdallamokat, köztük betlehemes dallamokat, köszöntőket, egy több dallamból és szövegből álló balázsjarást vettek fel, és olyan régi lakodalmi dalokat tudtak akár több változatban rögzíteni, mint a *kánai menyező*, a *katekizmusi ének* vagy a *lakodalmi gyertyás tánchoz* tartozó dal. A Volly által Darnózselin fellelt, jellegzetes dunántúli lakodalmi kikérő különösen sok adatát gyűjtötték ekkor és a következő években Moson megyében.⁶

Az 1948-as táncgyűjtés a hangszeres népzene régi stílusának itt élő típusait is felszínre hozta. 1954 májusában Kiss, Kertész és Lugossy négy hangszeres dallamról készített felvételt Halászigeten az akkor 72 éves Banyák Pál cigányprímással.⁷ *A Magyar Népzene Tára III., Lakodalom* kötetében Kiss, aki Banyák két dallamának lejegyzését közölte, csallóközi származású cigányprímásként tüntette fel őt (MNT III/B: 399–400). A he-

1 Kenesei dallamait Kodály Zoltán saját gyűjteményének anyagába sorolta.

2 A szokás szigetközi és csallóközi jelenlétéről lásd Sebestyén 1906: 35–36.

3 Gyűjtötte Merényi Zsuzsa, Morvay Péter, Keszi Kovács László és Volly István, 1948. szeptember 10–11. ZTL_Ft.28.

4 Lugossy Emma kézirata az 1948. szeptember 10–11-i araki, lipóti és darnózseli gyűjtésről. ZTL_Akt. 290.

5 Cikolasziget, Halászi, Kisbodak, Püski (Moson). Gyűjtötte Kerényi György, Kiss Lajos, Kertész Gyula, 1952. júl. 21–22. ZTL_D 30.

6 *A Magyar Népzene Tára III., Lakodalom* kötetében Kiss 1951-es gyűjtése áll a típus élén. MNT III/A: 661–662.

7 Halászi (Moson). Gyűjtötte Kiss Lajos, Lugossy Emma, Kertész Gyula, 1954. máj. 23. ZTL_D 203.

lyi muzsikusokról nem tudunk többet. Banyák játszott Jámbor Márta, Martin György és Pesovár Ernő 1955-ben végzett népzenei gyűjtésén és táncfilmezésén is.⁸ A halászi tánccsoport tevékenységét is dokumentáló Martin az együttesnek ingyen játszani nem hajlandó zenészekről írt,⁹ tehát más muzsikusok is működhetek a faluban, akik közül az idős Banyák talán a régi dallamok és táncok ismeretével tűnt ki. Az 1954-es gyűjtésen a magyar népzene régi rétegeihez sorolható, valamilyen szempontból sajátos hangszeres dallamtípusokat rögzítettek Halászában. Banyák eljátszotta a proporció emlékéét őrző *lakodalmi gyertyás táncot*, amelynek vokális változatait újra fölvtették két adatközlőtől.¹⁰ A primás áthangolt hegedűn, dudaszzerű burdonnal húzott el egy „dudaverbunk”-ot. A táncdallamként szolgáló dudánóta elején a duda bejátszását is felidézte, és a jegyzőkönyv szerint táncolt hozzá. A dudának az első világháború utáni, többek között a palóc vidéken megújult népszerűségéről Kodály Zoltán is írt (1937: 62), Manga János 1939-es tanulmánya szerint a Felföldön a megelőző húsz évben egyre gyakrabban szólaltak meg e hangszerek, s ő maga több dudástól gyűjtött (1939: 136, 142–152). A Pozsony megyei Jókán a század első harmadában még voltak helyi dudások. Később vándordudásokat fogadtak fel, és a háború utáni szegénység itt is az olcsóbban megfizethető dudások új divatját hozta magával (Tari 2010: 27–30). Halászában működő dudásokról a gyűjtésekből már nem értesülünk. A 20. század fordulóján a hangszer a gyermekek duda-bálján kapott szerepet, és a dudások kihalása után egy vagy két hegedűst fogadtak fel (P. Jámbor 1957: 102–103). Elképzelhető, hogy a Banyák által játszott és táncolt dudaverbunkot, amelyre a településen később végzett táncgyűjtésekben nincs példa, ilyen dudabálok alkalmával járhatták.

A burdonhangzás igénye más dallamokban is megmutatkozott. Banyák üres húrokkal gazdagította annak a kanásztáncdallamnak a hangzását, amit „barátoké” néven a 72 éves Mátyás József seprútáncához játszott.¹¹ E dallam Moldva kivételével mindegyik dialektusterületen, több főtípusban és számos vokális és hangszeres változatban élt, különböző táncokat kísérhetett, de legjellemzőbben ugrósokhoz kapcsolódott (Paksa 2010: 124–134). Így volt a nyelvterület északnyugati részén is. 1948-ban erre

8 Halászi (Moson). Gyűjtötte Martin György, Pesovár Ernő, 1955. ZTL_Mgo6938–6940 (ZTL_APo5479–5484a), ZTL_Ft.254. A gyűjtés egyes dokumentumain szeptember hónap szerepel, noha Martin jelentése október 13–19. közötti gyűjtőútról számolt be. Martin György, *Jelentés a szigetközi útról* (1955. X. 13–19.) Kézirat, 1955. okt. 21. ZTL_Akt. 785.

9 ZTL_Akt. 785.

10 A gyertyás tánc proporcióval együtt lejegyzett dallamát már a 18. századból, az 1730-as Apponyi kéziratból ismerjük (Richter 2016: 13–16).

11 Lejegyzését lásd: MNT III/B: 225.

járta seprútancát az araki Fazekas József,¹² 1968-ban a Pozsony megyei Vásárúton Sándor Béla,¹³ és a dallam egy változata kísérte a *váskatánc*nak nevezett ügyességi táncot a mátyusföldi Tardoskedden (Martin–Takács 1981: 70–92). Halászigiban ismerték „A barátok, a barátok fapapucsba járnak...” kezdetű szöveggel,¹⁴ ami összefügghet „barátoké” elnevezésével, de 1954-ben Neuberger Ferenc „Tegnap vótam zabaratni...” kezdettel is dalolta. E változat mellett a jegyzőkönyvben a „verbung-tánc” megjegyzés szerepel. A gyűjtések során nem jártak rá verbunkot, de mivel a kistájon egyes dallamok különböző táncokhoz, köztük eszközös táncokhoz és verbunkokhoz egyaránt kapcsolódhattak, ráadásul az e típusok átmene- teinek tekinthető üveges, gyertyás verbunkok is fennmaradtak, elképzel-

1. kotta
Seprútánc. Arak
 (Moson), 1948.
 szeptember 11.
 ZTL_Akt. 290.
 Lugossy Emma
 lejegyzése

hető, hogy a „barátoké” dallama verbunk táncsal is párosult. Hangszeres variánsai bizonyos önállóságot mutatnak. Míg az itt dalolt strófák AABA sorszerkezetűek voltak, a Banyák által játszott alakban az első sorok ouvert–clos (nyitó–záró) típusú sorpárra kapcsolódtak össze, s Halászigiban a hasonló második sorpárral AAkBBk, Arakon pedig AAkBAk szerkezetű strófa jött létre. Az Arakon lejegyzett változat sajátossága az alap- hang feletti szeptimhangot hangsúlyozó, talán a duda befújását utánzó, négyütemnyi motívumismétlő bevezetés (1. kotta).

A „verbunk-tánc” megjegyzést olvashatjuk Cséfalvay András, sérfenyőszigeti lakos „Nin- csen a barátnak csizmája...” kezdetű, szintén az 1954-es gyűjtésen felvett dala mellett is. 1955-ben Banyák Pál e dallammal kísérte Mátyás József seprútancát és táncfilmen rögzített, gyertya körül járt verbunkját¹⁵ (2. kotta). Ezt is játszhatták dudán; Manga János a Szigetköz melletti Doborgazon működő dudástól, a 63 éves Nagy Károlytól hallotta a „barátok nótájá”-t, amelynek „Nincs a barátnak csizmája...” kezdetű vokális változatát a csal- lóközi Hodosról közölte (1939: 149). A régies kisambitusú dallamok közé

12 A jegyzőkönyv szerint helybéli cigányzenészek játszottak. A kézirat szerint azonban a táncnak nem ez az eredeti dallama. ZTL_Akt. 290.

13 Dallamával együtt közreadta Takács 2000: 55–67.

14 Énekelte Kurtz Antal (55). Gyűjtötte Jámbor Márta, Martin György, Pesovár Ernő, 1955. ZTL_Mgo6938 (ZTL_AP05479h).

15 Ekkor Kurtz Antal egy a hangszereshez még közelebb álló vokális változatot énekelt. A Banyák által a gyertyás verbunkhoz húzott változatot Avasi Béla lejegyzésében Pesovár Ferenc adta közre (1969: 125).

2. kotta
 Söprútánc. Ját-
 szotta Banyák
 Pál, Halászi
 (Moson), 1955.
 ZTL_AP05479g.
 Avasi Béla
 lejegyzése

sorolt, Dobszay László és Szendrei Janka szerint 18. századi ízlésre valló dallamtípus (1988: 408) egy csonka és egy teljes változatát ismerjük az 1775–1785 között keletkezett Kulcsár Pál-melodiáriumból, illetve az egykorú Zemplényi-kéziratból, s különböző szöveggel több variánsát jegyezte fel Pálóczi Horváth Ádám 1813-as *Ötödfélszáz énekek* című gyűjteményében (Domokos–Paksa 2016: 188–189). „Nehéz tudni célját, végit...” kezdettel szerepel Tóth István 1832 és 1843 között keletkezett kéziratában, valamint Bartay András 1834-es *Eredeti népdalok zongora-kísérettel* című kiadványában. Almási Sámuel dalgyűjteményében „Kalapom szememre vágom...” szöveggel találjuk meg, s így került be 1843-ban Szigligeti Ede és Szerdahelyi József igen nagy sikerű *A szökött katona* című népszínművébe. Valószínűleg ennek nyomán jelent meg további kiadványokban. Kevés népi adata elszórtan jelentkezik a nyelvterületen.¹⁶ Kiss a Szigetköz délkeleti szélén fekvő Kisbajcsón is fölvette,¹⁷ Cséfalvay változatát pedig *A Magyar Népzene Tára Lakodalom* kötetében mint az egész Szigetközben ismert táncdalt publikálta, amelyre csárdást és verbunkot, valamint a lakodalom egyházi szertartása után a templom előtt paptáncot jártak. Ez utóbbi valószínűleg összefüggött az itt ismert szöveggel (MNT III/B: 400–401).

A verbunk tehát Halásziban szorosan összekapcsolódott a duda- és ugróshagyományhoz tartozó, emellett vokális formában is élő régi stílusú dallamokkal, amelyek közül a „Nincs a barátnak csizmája...” hagyománya kifejezetten e vidékre jellemző. Abban a jelenségben, hogy e dallamok régi és új stílusú táncot egyaránt kísérhettek, a verbunknak a régi táncstílussal való organikus kapcsolata tükröződik. A Banyák Páltól 1954-ben rögzített negyedik dallam, a *Bertóké* ezzel szemben a kistáj sajátos, kifejezetten a verbunk táncához tartozó hangszeres dallama.¹⁸ Formája alapján a lassú és gyors részek szabályozott váltakozásából álló kisalföldi verbunkok közé tartozik (Martin 1983: 79–100), amelyekben Martin szerint szintén a régi stílusú férfitáncokból az új stílusú verbunk felé való átmenet emléke őrződhetett meg, hiszen a táncok első része az új táncstílus szélesebb, negyedes léptékében mozog, annak jellegzetes pontozásait is magán viseli, míg

16 Típuszám: 18-406-00-01-02.

17 „Nincs a barátnak csizmája...”. Énekelte Soós Antal (59). Gyűjtötte Kiss Lajos, Kertész Gyula, Lugossy Emma, 1954. május 25. ZTL_D 205.

18 Kiss Lajos lejegyzésében megjelent: MNT III/B 1956: 400.

a második a régi alapvetően egyenletes nyolcados lüktetését követi (1995: 38–39, 48). A *Bertóké* legkorábbi adatát az 1948-as gyűjtésből ismerjük, ekkor két férfi táncolta Darnózselin. Hangfelvétel híján csupán a gyűjtőút eredményeit összegző kéziratban található lejegyzés maradt fenn, amely csak a jellegzetes lassút tartalmazza.¹⁹ Mikor 1954-ben Banyák játszotta, Mátyás József erre járta a gyertyás verbunkot, míg az 1955-ben Halászigiban végzett táncfilmezésen négy férfi körverbunkot táncolt a dallamra.

A lassú és gyors részek váltakozásából álló verbunkról a történeti források leírásai is beszámolnak (Pesovár 1983: 29–30). Czuczor Gergely 1843-ban, az *Athenaeum* folyóiratban közzétett, *A' magyar tánczról* című tanulmányában a falusi lakodalmakban eljárt szóló verbunknak a páros frisst megelőző lassú és cifra részeit említette ([1843] 2004: 13). Hasonló a felépítése az általa bemutatott toborzásnak is. Egy kisvárosi vásártéren „a' legénység körbe áll, mellynek középpontját a' káplár tölti be, 's a' rendszeren egyenruhás cigánybanda új nótát huzván kezdődik a' toborzó” (Czuczor [1843] 2004: 14–15). A zene első strófájára a táncosok csak sarkantyúikat pengetik, vagy sétálva járják be a kört, majd szabályozott, lassú figurák következnek.

Ha a' nóta nyolcz taktusos, két tactus jobbra, egy balra, ismét kettő jobbra, egy balra, mit két tactusos összevágó helytoppanás fejez be. Miután öt hat illy lassu verset eljártak, a' *czifrára* kerül a' sor, melly az elébbinél frissebb és tüzeőbb, azért itt már az ide oda, és felszökellések rendén vannak, mikhez a' hánykodó kardok' csörömpölései, 's a' tarsolyok' této-va lebegése járulván a' hősi táncznak valódi képét tüntetik elé. Ez azonban, mint maga a' hevesebb indulat, mellyet ábrázol, nem sokáig tart, hanem ismét visszatér a' zene, 's vele együtt a' lejtés előbbi lassu méltóságos hangulatába. Így foly ez változva kétszer, háromszor, míg az őrmester ismét jelt adván, a' víg csapat odább huzódik (Czuczor [1843] 2004: 15).

Czuczor szerint a lassú ötször-hatszor is elhangozhat, és a cifra után az egész megint csak szabályozatlanul, kétszer-háromszor ismétlődhet. A népi verbunkokban különbözőképpen következhetek egymás után az egyes szakaszok, de jellemző a hármas ismétlődés. Halászigiban a lassú és a gyors rész is háromszor szólalt meg, majd az egészet megismételték (Martin 1983: 102–103). Czuczor a táncnak a különböző szakaszokból eredő változatosságát korábban általános, de leírása idején már városi hatásra lassan eltűnő jellegzetességként mutatta be ([1843] 2004: 15). A szerző északnyugat-magyarországi kötődései miatt – Nyitra megyében született 1800-ban, Érsekújvárt, Pannonhalmán, Győrött és Pesten tanult,

19 ZTLAKT_290.

majd Komáromban, Pesten, Pannonhalmán és a tanulmánya megjelenése idején Győrött működött (Karácsony 2004: 11) – ugyanakkor felmerül a kérdés, hogy az általa leírt toborzó az ő korában mennyiben volt annak a területnek a sajátossága, ahonnan, vagy legalábbis amelynek egy részéről e típus népzenei emlékei a 20. században is fennmaradtak.

VERBUNK ÉS HAGYOMÁNYŐRZÉS

Miközben a gyűjtések a régi stílusú táncokra és a verbunkra fókuszáltak, a térségben még éltek más, részben polgári társastáncként ismert táncok. Ez utóbbiak itt nem feltétlenül városi hatásra terjedtek el, hanem közvetlen népi átvételek lehettek. Martin szerint például az osztrák paraszti kultúrából kelet felé terjedő *sottis polka* e területen gazdag, akár a csárdásét felülmúló formakincessel élt (1997: 222). A második világháború után alakuló hagyományőrző csoportok szívesen gyakorolták a még használatban lévő, a területre jellemző táncokat. A darnózseli táncegyüttes egy 1955-ös fővárosi szerepléséből éppen a faluban és környékén tartott táncmulatságokon akkor még rendre járt *sottis* előadását emelték ki a beszámolóok (Pálfi 1955: 450; Komoly 1955: 659). A csoport az 1948-as gyűjtés körüli időszakban szerveződött,²⁰ és 1954 júniusában már a kiválók között említette a *Népszava* egy országos rendezvényről írt tudósításában (Ortutay 1954).²¹ Az év májusában Halászában végzett gyűjtésen Neuberger Ferenc elfűtyülte a *sottis* és a *mazur* dallamát. A következő évben végzett táncfilmezésen két pár járta a *sottist* Banyák kíséretével. A dallam változatát már Kenesei Ilona lejegyezte Mosonmagyaróváron,²² variánsaira járták a táncot a csallóközi Vásárúton és – más *sottis*-dallamok mellett – a mátyusföldi Jókán. Szomjas-Schiffert György a Duna csallóközi oldalán fekvő Bősön vette fel vokális formában, mint a „*sottis*-tánc” dalát.²³ Dallamának egyes részleteihez az osztrák néptáncagyományból, azon belül a magyar nyelvhatár vidékéről, a mai Burgenland településeinek felkutatott helyi kottagyűjteményekben lévő *Schottisch*, *Schottischer* táncdallamok között találunk párhuzamokat (Deutsch–Ritter 2005: 208, 310, 468) (3. *kotta*).

20 Egy 1958-as cikk tízéves együttesként ír róla (János 1958).

21 A következő évben végzett gyűjtőúton viszont Martin György az oktató hiányából adódó nehézségekről számol be (ZTL_Akt. 785).

22 Kodály-rendi adatát lásd: „Leves, leves, csak leves...”. KR_00134.

23 „Egy asszony vett két libát...”. Énekelte Alföldi Imréné Farkas Vincencia, Bős (Pozsony). Gyűjtötte Szomjas-Schiffert György, 1958. november 15. ZTL_Mg00899B.

3. kotta

Sottis. Ját-
szotta Banyák
Pál, Halászi
(Moson), 1955.
ZTL_AP05482g.

Avasi Béla
lejegyzése

A helyi táncsoport működésének adataiból tudjuk, hogy e táncokat abban az időben még használták a településen. A halászi táncgyűttes egy későbbi cikk szerint 1954 őszén alakult (v.j. 1957). Martin György és Pevovár Ernő 1955 októberében végzett gyűjtése idején tizenkét fiatalból állt, akik még csak néhány hónapja táncoltak rendszeresen, míg a korábbi táncsoport nagyjából huszonéves tagjai fokozatosan elmaradtak.²⁴ Az együttest az akkor huszonhárom éves, érettségizett, a hagyományápolásban később is aktív Litresits Mátyás vezette, aki egyébként az 1952-es gyűjtésen elénekelt a menyasszonykikérőt. Zenészt a tanács már nem tudott fizetni. Kezdetben a csoport a Halásziiban még felszínen lévő táncokat vette programjára, másorukon különböző betanult táncok – például a szigetközinek nevezett, valójában rábaközi verbunk – mellett jelen volt a helyben gyűjtött és Litresits által színpadra alkalmazott *sottis*, *kacsingató* és „Hogy a csibe”. Az előadásmód szempontjából Martin ez utóbbiakat tartotta legjobbnak.²⁵ Az idősebbektől gyűjtött más halászi táncok létezéséről Litresits nem tudott, Martin hívta fel a figyelmét a Bertókéra és a dudánótára járt csárdásra, amiket Litresits hamar megtanult. A falubeli idősek vállalták, hogy segítik a csoport munkáját.²⁶ Ennek eredményeiről kevés az adatunk. 1957-ben a *Kisalföld* arról tudósított, hogy az akkor már 24 tagú együttes egy *Dankó Pista* című színdarabban előadan-

24 ZTLAkt. 785.

25 Uo.

26 Uo.

dó szüreti jelenetre készült, valamint új táncok, nevezetesen a „cserepesi legényes” és a *kállai kettős* betanulását tervezte (v. j. 1957). 1985-ben újra filmre vették Neuberger Ferenctől a „barátoké” dallamra táncolt söprútáncot, a *Bertókéra* járt verbunkot, továbbá a feleségével bemutatott páros táncokat az Óvári Gazdász néptáncgyűttes zenekarának kíséretével.²⁷ Későbbi sajtócikkek Neuberbert mint a *Bertóké* utolsó őrzőjét említették ([N. N.] 1983; [N. N.] 2007).

Az 1955-ös gyűjtőúton Martin és Pesovár az addigiaknál jóval több régi és újabb dallamot, köztük hajnali nótát, csárdásokat, dudanótákat és további verbunkdallamokat rögzített Banyák Páltól. A muzsikus eljátszotta a lakodalmi kikérőt, amely egyes települések adatai szerint hangszeres formában is a szokás része lehetett, hiszen miután a vőfély elénekelte, e dallamra táncoltak.²⁸ Talán az 1954-es gyűjtésnek, a gyűjtők valamilyen megjegyzésének vagy általában véve érdeklődésüknek hatása, hogy ez alkalommal Banyák a *Bertóké* bemondásában a dallam korára is utalt: „eljátszom a Bertókét, régi verbungot”. „Bertóké”-nak nevezte továbbá az előző évben „barátoké” néven, valamint az általában „huszárverbunk” vagy „huszárcsárdás” névvel (Kiss 1960: 288–289) ismert dallamokat. A táncfilmezésen, amelyen *lakodalmi gyertyás táncot*, menyasszonyfektetőt, csárdást és *sottist* is megörökítettek, a *Bertókét* négy férfi táncolta, Mátyás József pedig a „Nincs a barátnak csizmája...” szövegű dallamra járt gyertyás verbunk mellett a „huszárcsárdás” helyi változatára is bemutatott verbunkot.

A gyűjtés során egy további verbunkdallam is elhangzott, Szeitz József egy lényegében egyetlen rövid motívumból építkező dallamra járta verbunkját (4. kotta). Bár a motívumismételtetés a térség dudahagyományától sem áll távol, a dallam az új kisambitusú dallamok egy tágabb csoportjába sorolható, amelybe a „Hogy a csibe” és a „Keressd meg a tút...” szövegkezdettel ismert típusok is tartoznak (Dobszay–Szendrei 1988: 868–871).

♩ = c. 120-132

4. kotta

Verbunk. Játszotta Banyák Pál, Halászi (Moson), 1955. ZTL_AP05483d. Avasi Béla lejegyzése

27 Játszott az Óvári Gazdász Néptáncgyűttes zenekara, Halászi (Moson). Gyűjtötte Palenik József, 1985. jan. 3. Bár a táncfilm leltárkönyve feltünteti, hogy hangfelvétel is készült, ezt nem ismerjük, más jegyzőkönyvek sem utalnak rá. ZTL_Ft.1194.

28 Pl. Zircen a gyűjtés idején még játszották a lakodalomban. Hegedülte id. Nyári Lajos (59) volt cigányprímás, Zirc (Veszprém). Gyűjtötte Békefi Antal, 1954. KR_08312; továbbá Mecsér (Moson). Gyűjtötte Kiss Lajos, 1954. máj. 22. ZTL_D 202.

Dobszay László és Szendrei Janka a típuskör leírásában nem említenek német, osztrák kapcsolatot, noha a német táncokkal rokon tapsos polka, a „Hogy a csibe” német-osztrák közvetítés, és tánciskolák együttes hatására kerülhetett a magyar néphagyományba (Dóka 2014: 58), a „Keresd meg a tút” dallamtípus adatai pedig a *suszterpolkával* kapcsolódtak össze. E csoportba illik a Vásárúton „Suszter az apám”-ként rögzített dallam is.²⁹ Az a verbunkdallam, amelyre Szeitz József táncolt, a térségben élénken élő hasonló, osztrák hatást tükröző táncdallamokkal rokonítható.

A *Bertóké* elnevezés e gyűjtésen újra csak egy bizonyos dallamra vonatkozott, s ezért felmerül a kérdés, hogy Banyák korábbi bemondása mennyiben tekinthető hitelesnek. Ugyanakkor a Szigetközön kívül eső közeli településeken is találunk példát arra, hogy a *Bertóké* kifejezést általában véve verbunk fogalomként használták. A Dunántúl többi részétől a Mosoni-Duna miatt bizonyos mértékben elhatárolódó Szigetköz néprajzilag rokon a szomszédos Csallóközzel (Liszka 2002: 163, 167). A régi Pozsony megyéhez tartozott a Duna bal partján fekvő, mára Somorjától a Duna-csatornával elválasztott Doborgaz. 1959-ben a településen az akkor 69 éves Sipos László klarinétos, aki „huszároké”, illetve „honvéd huszároké” néven egy máshonnan nem gyűjtött dallamot játszott, egy klasszikus verbunkos stílusú dallamot nevezett „Bertóké”-nak.³⁰ A Kis-Dunától északra fekvő, már a Mátyusföldhöz tartozó Jókán az egyik adatközlő „orosz Bertóké”-nak mondta a *kozáktáncot*, amelyet egy helyi az első világháború idején, hadifogságban tanult.³¹ Banyák ugyanakkor az 1955-ös gyűjtésen sem minden verbunkdallamot nevezett „Bertóké”-nak, hanem csak olyanokat, amelyek a helyi hagyományban táncdallamként éltek. Az általa Répcelakon tanult *kónyi verbunkot* „karéj-verbunk”-nak, a doborgazi klarinétos által „Bertóké” néven játszott verbunkos jellegű dallam változatát pedig „kóbor huszároké”-nak mondta.

BERTÓKÉ VERBUNKOK A SZIGETKÖZÖN KÍVÜL

A Szigetköz és a közeli kistájak más településein végzett hangszeres gyűjtések Halászihoz képest kevésbé gazdag verbunkhagyományt tártak fel, de megörökítették egy korábban talán nagyobb térség egységes ver-

29 Lejegyzését lásd Takács 2000: 171–174.

30 Játszott Sipos László (69), klarinét, Doborgaz (Pozsony). Gyűjtötte Pesovár Ernő, 1959. okt. 18. ZTI_Mgo4293 B.

31 Játszott Tankó Péter primás (1916) és zenekara, Jóka (Pozsony), 1984. ápr. 7. Gyűjtötte Halmos Béla, Czuczor Livia, Czuczor Péter, Farkas Róbert. ZTI_Mgo4791B.

bunkhagyományának emlékeit. Végvári Rezső 1952-ben a Pozsony megyei Nádszegen szóló verbunkot gyűjtött, amelyet kézírata szerint a „Bertóké nótájára” jártak.³² Bár ez utóbbi hangfelvételét vagy lejegyzését nem ismerjük, a táncleírásban dokumentált, háromszor-háromszor ismétlődő lassú és gyors részekből álló szerkezet elképzelhetővé teszi, hogy a szigetközi *Bertóké* dallamáról van szó. A *Bertókét* a darnózseli lejegyzés és az 1954-es és 1955-ös halászi gyűjtések után a Dunától s a mai Duna-csatornától is északra fekvő Somorján, Pozsony megye egyik járási székhelyén vette magnószalagra Szomjas-Schiffert György 1957 novemberében. A 74 éves id. Sárközi Ferenc volt prímás „Bertók-verbunk” néven játszotta.³³ Sárközi hegedült *kacsingatót*, *csibe-táncot*, „duda-tánc” néven dudánótát,³⁴ menyasszonytáncot, valamint a *Bertók-verbunk* és az általában „huszárcsárdás”-ként ismert, itt „közös huszár verbunk”-nak nevezett dallam mellett két további, stílusukban a 19. századi verbunkosdarabokkal rokonítható verbunkot.³⁵ E gyűjtés megerősíti tehát a *Bertóké* és az itt verbunkhoz társított „huszárcsárdás” kistáji jelenlétét,³⁶ csakúgy, mint a polgári eredetű táncok hagyományát, s mindezzel együtt a Dunával elválasztott területek szoros kapcsolatát.

A Kisalföld településeinek legénycéhei fontos szerepet játszottak a szabályozott körverbunkok továbbörökítésében (Pesovár 1983: 31–33; Martin 1983: 40, 57). Halászinak a 20. század elején még élénk és szervezett legényéletét részletesen bemutatta P. Jámbor Márta, de konkrét zenei vonatkozást, így verbunkot nem említett (1957). A somorjai legényavatást Khin Antal mint még élő szokást írta le 1932-ben (1932). A 15. században szabad királyi városi, majd 1871-ig mezővárosi rangú Somorján évszázadok óta nagy számban jelen voltak iparoscéhek, s hagyományaik emlékét megőrizték a gazdalegények legény-kompaniái. Farsangi legényavatásuk az 1706-ban egy korábbiól másolt *Törvénykönyv* alapján zajlott. A szokásnak a cigánybanda által játszott *Rákóczi-indulóra* járt csoportos lánctánc és csárdás is része volt, verbunk táncról azonban nem tudunk.

32 Végvári Rezső 1952-es nádszegi gyűjtése. Kézirat. ZTL_Akt. 317.

33 Játszott id. Sárközi Ferenc (74) volt prímás, Somorja (Pozsony). Gyűjtötte Szomjas-Schiffert György, 1957. nov. 15. ZTL_Mgo0696A.

34 Lejegyzését lásd: Tari 1986: 114.

35 A „kóburg-huszár verbunk” megnevezése Banyák „kóbor huszároké” dallamnevével rokon, de a dallamok különbözők. Sárközi ezen kívül egy általa „Bihari-verbunk”-nak nevezett, Ellenbogen Adolf *Rózsavölgyi emléke* című művének részeként megjelent dallamot játszott (Riskó 2017: 81–83).

36 Vásárúton is játszott „huszár-verbunk”-ot Vontszemű Tibor vásárúti cigányzenész és zenekara 1968-ban. Bár a gyűjtésen több táncfilmet rögzítettek, e dallamra nem táncoltak. Vásárút (Pozsony). Gyűjtötte Martin György, 1968. júl. 7. ZTL_Mgo1895B, ZTL_Ft.628.

Az 1957-ben Somorján gyűjtött dallamok használatára, a táncok akkori életére vonatkozó adatunk és további hangszeres gyűjtésünk e településről nincs. Szomjas-Schiffert a csallóközi gyűjtőútjáról tartott beszámolójában a számos vokális dallam, köztük sok szokásdal és ballada mellett a hangszeres adatok közül csupán a dudánótát említette (1958: 244). Egy ének- és zenekarral rendelkező somorjai népi együttesről ugyanakkor már 1952-ben értesülünk (P. Szűcs 1952).³⁷ A táncsoportról még a népzenei gyűjtést megelőzően, 1957 májusában írt elismerő szavakat az *Új Ifjúság* című lap ([N. N.] 1957), eszerint a csoportot Vizi László, a zenekart Sárközi Ferenc, vélhetően id. Sárközi fia vezette. Az év novemberében a „Csallóközi népi együttes” (A. J. 1957), két évvel később a „Felsőcsallóközi Népművészeti Csemadok Együttes” néven szereplő csoport zenekarának prímásaként hallunk a muzsikusról (Szarka 1959). 1965-ben már a somorjai együttes korábbi felbomlásáról és az újjáalakulás terveiről értesülünk (Babusek 1965), de a műsorukról ezek a hírek nem tájékoztatnak. A később Somorjához csatolt Tejfaluban Pesovár Ernő és Quittner János 1969-ben filmezett *Bertóké* verbunkot, hangfelvétel azonban nem készült.³⁸

A *Bertóké* és a „Nincs a barátunk csizmája...” dallamára a Pozsony megyei Jókán is jártak verbunkot. A településen 1974 elején alakult néptáncsoport, amely hamarosan bemutatta a faluban korábban táncolt és lassan feledésbe merülő *Bertókét*, *sottist*, *padegattát*, vezető híján azonban a csoport nem sokáig működött (Görföl 1975). Czingel László, Quittner János és Takács András 1977-es táncfilmzése után alakult újjá, és 1978-ban mutatkozott be a „Tavaszi szél vizet áraszt...” elnevezésű cseh-szlovákiai népzenei verseny elődöntőjén (Fügedi–Takács 2005: 9). Noha a magyarországi együttesek már húsz évvel korábban sikerrel jártak folklorizálódott társastáncokat, a jókaiak akkori vezetője, Szabóné Szakál Mária néhány évvel későbbi visszaemlékezése szerint a „Tavaszi szél...” versenyen ez rosszállást váltott ki, s időbe telt, míg – részben az őket követően szintén hasonló táncokat járó dunaszerdahelyi és somorjai együttesek hatására – elfogadták, hogy a térségben e táncok az élő hagyomány részei (Fister 1983).

Fügedi János és Takács András tanulmánya szerint 1978-ban a csoport Quittner János segítségével felelevenítette a csárdást, és a „barátoké” ekkor került műsorra (2005: 9). A ZTI Népzenei Archívumában őrzött jókai gyűjtések közül az első már ezután, Pozsonyban, az 1980-as „Tavaszi szél...” fesztivál alkalmával – de nem a fellépéskor – készült film- és mag-

37 Takács András is az 1951–52 körül fellendülő szlovákiai magyar néptáncmozgalom első együttesei között említi (1993: 83).

38 Tejfalu (Pozsony). Gyűjtötte Pesovár Ernő, Quittner János, 1969. okt. 26. ZTL_Ft.709.

netofonfelvétel. A jókaiak a Tankó Péter primásból, Tankó Sándor kontrásból és Kuruc József bőgősből álló banda kíséretével eljárták a *Bertókét*, ehhez kapcsolva következett egy újabb verbunk, amit a Halászipban „Nincs a barátunk csizmája...” szöveggel ismert dallamra táncoltak.³⁹ Az 1907-ben született Szitásné Tankó Emerencia Tari Lujza 1983-as gyűjtésén ennek egy töredékét énekelte „Némely ember azt gondolja...” kezdetű szöveggel, mikor a *Bertóké verbungjáról* kérdezték.⁴⁰ A többi jókai gyűjtésén ezt nevezték „barátoké”-nak, s a Fügedi és Takács által közölt későbbi beszélgetések szerint nem sokkal korábban betanult tánc volt. Budai László, a csoport szólótáncosa, aki 1936-ban született a jókai településrészek közül a táncagyományt megőrző Újhely-Jókán, egy 2003-as interjúban beszámolt a *Bertóké* verbunk, a *sottis*, „Hogy a csibe” polka régi használatáról. A *Bertókét* szerinte a Budai család férfitagjai, apja és annak testvérei táncolták a legjobban. A „barátoké”-t viszont gyerekkorában nem járták Újhelyen, azt csak a hagyományörző csoportból ismerte (Fügedi–Takács 2005: 24–25). Kiss Jenő is arra emlékezett, hogy a *Bertóké* egyik legkedvesebb táncuk volt, amit az 1950-es, 1960-as években is jártak, míg a „barátoké”-t felesége szerint már a tánc csoportban tanulták (Fügedi–Takács 2005: 34–36). Szakál Julianna, a hagyományörző együttes egyik alapítója szerint csak elbeszélésekből ismerték. Felelevenítésében elsősorban a Bécsben és Pesten is sokat játszó, az 1916-ban született Tankó Péternél idősebb Sárközi Ferenc primás volt segítségükre, aki járni már nem tudott, de a kezeivel mutatta, hogyan táncolták a „barátoké”-t, s ez alapján Quittner és Richtarcsik Mihály fogalmazta újra a táncot (Fügedi–Takács 2005: 20, 38–39). Bár Szakál Julianna közlése szerint az újhelyi kocsmában gyűjtöttek Sárközitől, lehetséges, hogy e primás a somorjai Sárközi Ferencel azonos.

Egy 1983-as népzene gyűjtésén Czuczor Péter és Farkas Róbert a dudanóta, menyasszonytánc, csárdások mellett a *Bertókét* és a „huszárcsárdás”-t vette fel Jókán Tankó Pétertől és Tankó Sándortól.⁴¹ Lényegesen nagyobb repertoárt, részben városias jellegű csárdásokat, műfrisst, több polgári eredetű táncot, *sottist*, polkákat, valcereket, négyest, továbbá *Rákóczi-mars*-ot, lakodalmi marsot, halottkísérőket, hallgatókat, regrutanótákat, dudánótákat, karácsonyi köszöntőket rögzítettek Halmos Béla irányításával a Tankó Péter vezette háromtagú bandától 1984. április 7-én. A verbun-

39 Játszott Tankó Péter (1916) primás és zenekara, Jóka (Pozsony). Gyűjtötte Halmos István, Martin György, 1980. ápr. 19. ZTL_Mg04074A, ZTL_Ft.1055. A pozsonyi „Tavaszi szél...” fesztiválon készült felvétel.

40 Énekelte Szitásné Tankó Emerencia (1907), Jóka (Pozsony). Gyűjtötte Tari Lujza, 1983. január 22. ZTL_Mg00486A.

41 Jóka (Pozsony). Gyűjtötte Czuczor Péter, Farkas Róbert, 1983. máj. 4.. ZTL_Mg04760B.

kokról a gyűjtés elején kérdezték a zenészeket, akik elsőként a *Bertókét*, később, a további verbunkokra irányuló kérdésre a „huszárcsárdást” és a „barátoké”-t játszották.⁴² Az év során végzett gyűjtéseken „kapuvári csárdás”-ként a *kapuvári verbunk*, és „próba csárdás” néven⁴³ a *gencsi verbunk* dallama is elhangzott, amelyeket a zenészek a hagyományörző mozgalomban, rendezvényeken hallhattak. A gyűjtő dallamkérdésére el tudták játszani a Halászáiban „barátoké” néven élő, általuk „Ha megfogom az ördögöt, kalitkába zárom...” szöveggel ismert dallamot is, és emlékeztek arra, hogy régen táncoltak rá. A júliusban készült táncfilmezésen azonban a helyiek csak a *Bertókéra* és a jókai „barátoké”-ra jártak verbunkot, míg a „huszárcsárdás”-ra csárdást táncoltak. Jókan tehát a verbunkok közül a *Bertóké* hagyománya élt legtovább, az idős primás elmondása alapján újratanult „barátoké”-t pedig a hagyományörző csoport tartotta fenn.

A BERTÓKÉ DALLAMVÁLTOZATAI

A *Bertóké* lassú dallamát e viszonylag kis területen is lényegesen különböző változatokban játszották (5. kotta). Vokális formában nem gyűjtötték, de a négy sorból álló, eol hangsorú strófa mögött variánstól függően hol világosabban, hol kevésbé egyértelműen rajzolódik ki egy régi stílusú, ereszkedő vonalú, negyedes lüktetésű, hét szótagos dallamtípus. Instrumentális jellegét viszont megerősíti a moll, bokázó típusú zárlati formula. Az egyszerű ritmikájú dallamvázat mindegyik primás díszítetten adta elő. A kezdősor lényege a hangsor ötödik foka, amit az egyes variánsok más-más módon járnak körül úgy, hogy a dallam az eol hangsor VII., 3. vagy 5. fokán is indulhat akár ugyanannak a primásnak a különböző előadásaiban is.⁴⁴ Az első sor nemcsak hét szótagos jellegétől, hanem a kvinthang díszítéseinek köszönhetően – különösen a gyűjtésen nem tánchoz húzott somorjai változatban – a feszes táncritmustól is eltávolodhat.

42 Jóka (Pozsony), 1984. ápr. 7. Gyűjtötte Halmos Béla, Czuczor Lívia, Czuczor Péter, Farkas Róbert. ZTL_Mgo4791 B, ZTL_Mgo4792 A, ZTL_Ft.1272. Táncfilmezés nem volt, a filmfelvétel a hangszerjátékot dokumentálja.

43 Előbbi júniusban „kapuvári csárdás”-ként mondták be, a júliusi gyűjtés jegyzőkönyvében „kapuvári verbunk” néven szerepel. Jóka (Pozsony). Gyűjtötte Halmos Béla, 1984. jún. 12. ZTL_Mgo4815A; Gyűjtötte Halmos István, Németh István, Pálffy Gyula, Csapó Károly, Szakál Julianna, 1984. júl. 21-22. ZTL_Mgo4800-4805, ZTL_Ft.1172.

44 Banyák Pál 1955-ben játszott egyik verbunkjának (ZTL_AP05482e) publikációkban is közölt lejegyzésében a kezdőhang a hangsor alaphangja. A jelenleg elérhető hangfelvétel kezdete technikailag hibás, nem értékelhető, az ismétléseknél azonban a strófa kezdőhangja a 3. fok. Más alkalommal Banyák VII. fokról indította a dallamot.

a)

b) $\text{♩} = 92-104$

c) $\text{♩} = 132$ tempo giusto

d) $\text{♩} = 112$

5. kotta

a) „Bertóké”.
Darnózseli
(Moson), 1948.
szeptember 11.
ZTL_Akt. 290.
Lugossy Emma
lejegyzése.

b) „Bertóké ver-
bung”. Játszotta
Banyák Pál,
Halászi (Moson),
1955. ZTL
APO5479a. Avasi
Béla lejegyzése.

c) „Bertók ver-
bung.” Játszotta
id. Sárközi
Ferenc, Somorja
(Pozsony), 1957.
november 15.
ZTL_Mgo696A.
1–9. ütem.

d) „Bertóké, ver-
bung”. Játszotta
Tankó Péter és
zenekara, Jóka
(Pozsony), 1984.
április 7. ZTL
Mgo4791B. Tari
Lujza lejegyzése.
1–8. ütem

A második sor ezzel szemben mindig, még a főhangokat díszítésekkel körülíró darnózseli variánsban is világosan őriz egy egyenletes lüktetésű hét szótagos vázat. A darnózseli, halászi és somorjai változatban a következően ereszkedő második dallamsor a hangsor V. fokára érkezik, így a dallam kadenciasora 5 (V) 1, ezzel szemben Jókán ez a sor kupolás dallamvonalat létrehozva egy oktávval feljebb szólal meg. Noha a Bertóké lassú dallamának történeti forrásait nem ismerjük, egyes motívumai párhuzamba állíthatók egy a 19. század közepétől népszerű csárdásdallammal,⁴⁵ s ehhez a jókai változat formája áll közelebb. A Bertóké harmadik dallamsora olykor – különösen a szabadabb kezdősorú somorjai variánsban – a második sorhoz hasonló, de többnyire változatosan variálja az ereszkedő dallammenetet. A zárósor lényegében a különbözőképpen figurált moll zárlati formula, amit a darnózseli verbunkelőadója tipikus hangszeres fogással oktávval feljebb helyezett.

45 1859-től kezdődően néhány hangszeres táncdarab dallamát, illetve a „Krinolin-nóta”-ként ismert vokális változatokat lásd KR_21505–21513.

6. kotta

a) „Bertóké verbung frisse”. a)

Játszotta Banyák Pál, Halászi (Moston), 1955. ZTL Ap 5479a. Avasi Béla lejegyzése.

b)

b) „Bertóké verbung”. Játszotta id. Sárközi Ferenc, Somorja (Pozsony), 1957. november 15. ZTL_Mgo0696A. 10–19. ütem.

c)

c) „Bertóké, verbung”. Játszotta Tankó Péter és zenekara, Jókai (Pozsony), 1984. április 7. ZTL_Mgo4791B. Tari Lujza lejegyzése. 17–25. ütem

A szigetközi és csallóközi verbunkok lassú részére legjellemzőbb az összesen nyolc 4/4-es ütemből álló forma, amit Czuczor Gergely példaként említett. E szerkezet alapján a különböző stílusrétegekhez tartozó dallamok átalakulhatnak. Banyák Pál a „huszárcsárdás”-t a *Bertókéhez* hasonló, kétrészes verbunkként játszotta úgy, hogy a lassú részhez a „huszárcsárdás”-nak csupán első két sorát húzta. E sorpár hosszúsága megegyezik a teljes, összesen nyolc ütemes *Bertóké* stróféáival, a primás tehát egy nyolcütemnyi formaegységhez alkalmazta a dallamot. A lassút háromszor játszotta, majd a *Bertókéhez* tartozóval azonos gyors résszel folytatta. Szintén e nagyformához igazodott a Vásárúton táncfilmre vett „bársony verbunk”-ban Simonffy Kálmán „Jaj, de magas, jaj, de magas ez a vendégfogadó...” kezdetű nótája, hiszen a „bársony verbunk” első része a dal első két, összesen nyolcütemnyi sorának hangszeres variánsa (Martin 1983: 101–111).⁴⁶

A gyors rész összesen nyolc ütemes sorpár, amely az ugrós dallamokra jellemzően 2/4-es, nyolcados alapülktetésű ütemekből áll. A tizenhatodmenetekkel sűrűn aprózott dallamokban feltűnő a pontozások teljes hiánya, noha a sorok elejét hangsúlyozó nyújtott ritmusok ugrós dallamokban is jelen vannak (6. kotta). A történeti források magyar táncai közül a 18. századiak, illetve a 18. és 19. század fordulójáról származók még ezeket a jel-

46 A településen emellett a szintén kétrészes „Madarász Ignác verbunkját”-t táncolták. A dallamot és a táncot közzétette Takács 2000: 89–101.

legzetességeket viselik magukon (Martin [1970] 1995: 49). Banyák Pál az „Az oláhok, az oláhok” szöveges azonosítóval számon tartott kanásztáncdallam-típus⁴⁷ kétsoros változatát játszotta a *Bertóké*hez és a verbunknak húzott „huszárcsárdás” dallamához egyaránt. E típus a Halászigiben „barátoké” néven ismert dallam rokona. A magyar néptáncok északnyugati dialektusterületén megmaradt kanásztáncdallamok között általában is gyakoribbak a kétsoros strófák, mint máshol (Martin [1970] 1995: 61). A hangszeres népzeneben igen elterjedt és számos változatban gyűjtött dallamtípus elsősorban a Dunántúlon található meg kétsoros formában, ahol a típus egyébként is különösen erősen fennmaradt, míg az északi népzenei dialektusterületen kevésbé volt jellemző. Kistáji beágyazottságát az is tükrözi, hogy egy 1948-ban Arakon gyűjtött gyertyás tánc többször ismételtetett négyütemes motívuma⁴⁸ valójában ugyanannak az alulról induló dallamváltozatnak az alapegysége, amit Banyák tizenhatodokkal sűrűn aprózva játszott. Banyákéhoz igen hasonló, de az ötödik fokról induló kezdőmotívuma révén közelebb áll a dallamcsalád fő típusához a somorjai, valamint a végig tizenhatodokban mozgó jókai változat.

Mindezt összegezve: a Szigetközben különböző régi és a hagyomány újabb rétegeit képviselő táncok között a verbunk történetének különböző korszakairól tanúskodó verbunktípusok és verbunkdallamok is megőrződtek. A magyar nyelvterületnek ezen a részén sajátos, hogy ugrós jellegű, akár dudán játszott táncdallamok is fennmaradtak verbunkként. Jellegzetesek továbbá a többszakaszos verbunkok, amelyek közül a *Bertóké* kifejezetten a Szigetköz és tágabb térségének dallama, de a típus hagyománya más dallamokat is a maga képére formálhatott. Az osztrák táncagyomány hatását mutató táncok a hagyomány szerves részeként, a *sottis* esetében a területre jellemző dallammal éltek, és akár a verbunkdallamokra is hatással lehettek. A primások mindemellett műzenei jellegű verbunkosdallamokat is ismertek. A 20. század közepén a Szigetközben még emlékeztek a verbunkra, a *Bertókét* a mátyusföldi Jókán ekkor a fiatalok is járták. Az a tény, hogy a két világháború közötti néptáncfesztiválok műsorain szigetközi verbunkok még nem szerepeltek, segíthette a különböző régi stílusú, nem kizárólag e tánchoz kapcsolódó dallamokra járt verbunkok eredeti formában való fennmaradását. A második világháború után végzett népzenei és néptáncgyűjtések már egy eltűnő hagyományt rögzítettek. A verbunkok az ekkor szerveződött helyi néptáncgyűttesek műsorán is gyakran

47 Kétsoros változatait lásd a Népzenei Típusrend 13-057-00-09b számú altípusában.

48 ZTL_Akt. 290. A dallamot egy 1951-es táncgyűjtés alapján közölte Lugossy 1954: 37–38. A kéziratban a 3. ütem második hangja a hangsor VI. fokára kromatikusan vezető emelt V. fok.

háttérbe szorultak a fiatalok által jobban ismert táncok mögött, habár ez utóbbiak, például a *sottis*, szintén a térség sajátos hagyományának emlékei. A század második felében a verbunk, a körverbunk, és különösen a *Bertóké*, a szigetközi hagyományörzés jelképei lettek.⁴⁹

Irodalom

- A. J. 1957. „Így ünnepeltek Somorján”. *Új Ifjúság* 6/47 (november 19.): 4.
- Babusek Károly. 1965. „A Csallóközi Dal- és Táncegyüttesről”. *Új Ifjúság* 14/49 (december 7.): 4.
- Czuczor Gergely. [1843] 2004. „A’ magyar tánczról.” In *Magyar táncfolklorisztikai szöveggyűjtemény* I, szerk. Karácsony Zoltán, 11–19. Budapest: Gondolat, Európai Folklor Intézet.
- Deutsch, Walter – Heinz Ritter. 2005. *Volksmusik im Burgenland 2. Die Sammlung*. Wien: Böhlau [Corpus Musicae Popularis Austriacae 17/2].
- Dobszay László – Szendrei Janka. 1988. *A magyar népdaltípusok katalógusa stílusok szerint rendezve* I. Budapest: ZTI.
- Dóka Krisztina. 2014. „19. századi társastáncok a magyar paraszti tánc kultúrában”. *Tánc tudományi Közlemények* 6/2: 49–66.
- Domokos Mária – Paksza Katalin. 2016. „Vígággal zeng Parnassusnak magas teteje.” 18. századi költés források és a magyar zenei néphagyomány. Budapest: Akadémiai Kiadó, ZTI.
- Fister Magda. 1983. „Hagyományápolók”. *A Hét* 28/49 (december 2.): 6.
- Fügedi János – Takács András. 2005. *A Bertóké és társai. Jóka falu hagyományos táncai*. Dunaszerdahely: Csemadok Területi Választmánya, ZTI.
- Görföl Jenő. 1975. „Volt miről beszámolni”. *A Hét* 20/5 (január 31.): 10.
- János György. 1958. „A darnózseli táncsoport”. *Kisalföld* 3/300 (december 20.): 6.
- Karácsony Zoltán szerk. 2004. *Magyar táncfolklorisztikai szöveggyűjtemény* I. Budapest: Gondolat, Európai Folklor Intézet.
- Khin Antal. 1932. „Csallóközi legényavatás”. *Ethnographia* 43/1: 19–24.
- Kiss Lajos. 1960. „Népi verbunk-dallamainkról”. In *Tánc tudományi tanulmányok 1959–1960*, szerk. Dienes Gedeon és Morvay Péter, 263–295. Budapest: Magyar Táncművészek Szövetsége Tudományos Bizottsága.
- Kodály Zoltán. 1937. *A magyar népzene*. Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda.
- Komoly Péter. 1955. „Művészeti csoportok szereplése a mezőgazdasági kiállításon”. *Népművelés* 2/10: 658–660.
- Liszka József. 2002. *A szlovákiai magyarok néprajza*. Budapest: Osiris – Dunaszerdahely: Liliium Aurum.
- Lugossy Emma. 1954. *39 verbunktánc*. Budapest: Zeneműkiadó.

49 Lásd pl. az 1983 óta említett „Bertóké Banda” együttest, illetve a Halászbiban 2007 óta megrendezett „Bertóké napok” elnevezésű rendezvényt ([N. N.] 1983; [N. N.] 2007).

- Manga János. 1939. „Népi hangszerek a Felföldön”. *Ethnographia* 50: 135–153.
- Martin György 1983. „A körverbunk dialektusai és típusai”. In *A körverbunk története, típusai és rokonsága*, szerk. Lányi Ágoston, Martin György és Pesovár Ernő, 36–191. Budapest: Zeneműkiadó.
- . [1970] 1995. *Magyar tánc típusok és táncdialektusok*. 2., átdolgozott kiadás. Budapest: Planétás.
- . 1997. „Magyar táncdialektusok”. In *A magyar nép és nemzetiségeinek táncgyománya*, szerk. Felföldi László és Pesovár Ernő, 213–278. Budapest: Planétás.
- Martin György – Takács András. 1981. *Mátyusföldi népi táncok*. Pozsony: Madách.
- [N. N.]. 1957. „A haza javára”. *Új Ifjúság* 6/22 (május 28.): 1.
- . 1983. [Cím nélkül]. *Kisalföld* 39/96 (április 24.): 4.
- . 2007. „Neuberger Ferenc-verbunkverseny.” *Kisalföld* 62/210 (szeptember 8.): 10.
- Ortutay Zsuzsa. 1954. „A népitánc-mozgalom – egy konferencia tükrében.” *Népszava* 82/134 (június 8.): 4.
- Paksa Katalin. 2010. *Az ugrós táncok zenéje*. Budapest: ZTI, L’Harmattan.
- Pálfı Csaba. 1955. „Gondolatok egy néptáncbemutató kapcsán”. *Táncművészet* 5/10: 450–452.
- . 1970. „A Gyöngyösbokréta története”. In *Tánc tudományi tanulmányok 1969–1970*, szerk. Dienes Gedeon és Maácz László, 115–161. Budapest: Magyar Táncművészek Szövetsége Tudományos Tagozata.
- Pesovár Ernő. 1983. „A verbuválás és a verbunk története”. In *A körverbunk története, típusai és rokonsága*, szerk. Lányi Ágoston, Martin György és Pesovár Ernő, 5–35. Budapest: Zeneműkiadó.
- Pesovár Ferenc. 1969. „Kanásztánc és seprútánc – mutatványos táncaink két típusa”. In *Tánc tudományi tanulmányok 1967–1968*, szerk. Dienes Gedeon és Maácz László, 93–126. Budapest: Magyar Táncművészek Szövetsége Tudományos Tagozata.
- P. Jám bor Márta. 1957. „Legényélet és legényavató szokás Halászigiban”. *Néprajzi Közlemények* 2/3–4: 99–120.
- P. Szűcs Béla. 1952. „A népi alkotások versenyének néhány tanulsága”. *Új Szó* 5/283 (november 27.): 16.
- Riskó Kata. 2017. „Cigányzene városon és falun. Kapcsolatok a hagyomány különböző rétegei között”. In *Acta Ethnologica Danubiana* 18–19. *Az Etnológiai Központ Évkönyve*, szerk. Liszka József, 73–88. Dunaszerdahely, Komárom: Fórum Kisebbségkutató Intézet.
- Richter Pál. 2016. „Az élő barokk. Az Apponyi (Zaj-ugróczi) kézirat (1730) repertoárjának népzenei vonatkozásai”. *Magyar Zene* 54/1: 5–18.
- Sebestyén Gyula. 1906. „A pünkösdi király és királyné”. *Ethnographia* 17/1: 32–43.
- Szarka Béla. 1959. „Csemadok-nap lesz Somorján”. *Új Szó* 11/176 (június 27.): 2.
- Szomjas-Schiffert György. 1958. „Csallóközi népzene gyűjtés”. *Az MTA Nyelv- és Irodalomtudományok Osztályának Közleményei* 13/1–4: 215–245.
- Takács András. 1993. „A szlovákiai magyar néptáncmozgalom”. In *Tánc tudományi tanulmányok 1992–1993*, szerk. Maácz László, 82–92. Budapest: Magyar Táncművészek Szövetsége.
- . 2000. *Csallóközi néptáncok*. Pozsony: Kalligram.

Tari Lujza. „A dudahagyomány továbbélése hegedűn”. In *Zenatudományi dolgozatok 1986*, szerk. Berlász Melinda és Domokos Mária, 109–124. Budapest: ZTI.

———. 2010. *Szlovákiai magyar népzene. Válogatás Tari Lujza népzene gyűjtéséből (1983–2006)*. Dunaszerdahely: Csemadok Dunaszerdahelyi Művelődési Intézete.

v. j. 1957. „Minden nehézség ellenére is működik a lelkes halászi táncgyűttes”. *Kisalföld*, 2/174 (július 27.): 7.